

**СОНГУУЛИЙН ПРОПОРЦИОНАЛ ТОГТОЛЦОО БҮХИЙ УЛС ОРНУУДЫН СУУДАЛ
ХУВААРИЛАХ АРГА, БОСГЫН ХУВЬ БОЛОН ТОЙРГИЙН ХЭЛБЭР**

*Ц.Болормаа, Ч.Онончимэг,
Д.Халиун, Д.Жигваагүнсэл*

Одоогийн байдлаар пропорционал тогтолцоогоор сонгууль явуулдаг нийт 82 орон байна. Үүнээс 80 улс нь намын жагсаалтаас санал хураах хувь тэнцүүлсэн тогтолцоогоор, харин Мальт болон Ирланд улс санал шилжүүлэх тогтолцоо бүхий хувь тэнцүүлсэн тогтолцоогоор сонгуулиа зохион байгуулж байна.

Намын жагсаалтаар санал хураах хувь тэнцүүлсэн тогтолцооны хамгийн энгийн хэлбэр нь намууд олон мандаттай тойрогт нэр дэвшигчдийн жагсаалтыг танилцуулдаг хэлбэр юм. Ингэснээр сонгогч аль нэгэн намын төлөө саналаа өгөх ба намууд тухайн сонгуулийн тойрогт авсан саналынхаа хувьтай тэнцүү суудал авна. Нэр дэвшигчдийг намын жагсаалтад орсон дарааллын дагуу ялагчаар тодруулдаг.

Намын жагсаалт нь:

- Нээлттэй
- Хаалттай
- Чөлөөт гэх хэлбэртэй.

Нээлттэй намын жагсаалт нь дан ганц нам төдийгүй тухайн намаас нэр дэвшиж буй нэр дэвшигчдийн нэрсийн жагсаалтаас сонгогч сонголтоо хийх боломжит хувилбар юм. Баруун европын орнууд ихэвчлэн энэ хувилбарыг сонгодог. Хаалттай намын жагсаалт гэдэг нь намын жагсаалтаар сонгогдох нэр дэвшигчдийн дарааллыг нам тогтооно. Энэ тохиолдолд сонгогч тодорхой нэг нэр дэвшигчийг сонгох боломжгүй юм.

Мальт болон Ирланд улсын сонгосон санал шилжүүлэх тогтолцоо гэдэг нь олон мандаттай тойргоор сонгуулийг явуулах бөгөөд сонгогчид саналын хуудсыг бөглөхдөө альтернатив саналын тогтолцоотой адил нэр дэвшигчдийг сонголтын дарааллаар нь дугаарлаж тэмдэглэдэг. Энэ нь сонгогч заавал бүх нэр дэвшигчийг дугаарлах шаардлагагүй бөгөөд хэдэн хүнийг сонгохоо сонгогч өөрөө мэдэх хувилбар бүхий тогтолцоо юм.

Саналын хуудаснаас эхний буюу нэгдүгээр сонголт бүхий саналуудыг тоолж дүнг гаргасны дараа суудалд хүрэхийн тулд нэр дэвшигчдийн авах шаардлагатай саналын квотыг тооцно. Ингэхдээ дараах энгийн томъёог ашиглана. Үүнд:

$$\text{Квот} = \frac{\text{саналын тоо}}{\text{суудлын тоо}} + 1$$

Энэ тогтолцоог Ирланд улс 1921 оноос хойш, Мальт улс 1949 оноос хойш хэрэглэж байна.

Лавлагаа мэдээлэлд судалгаанд хамрагдсан пропорционал тогтолцоо бүхий 82 орны:

- Намын болон нэр дэвшигчдийн жагсаалтын хэлбэр,
- Саналын босгын хувь,
- Суудал хуваарилах арга,
- Тойргийн хэлбэр,
- Суудлын тоо зэргийг харьцуулсан мэдээллийг хүснэгтээр оруулав.

*Сонгуулийн пропорционал тогтолцоо бүхий улс орнуудын суудал хуваарилах арга,
босгын хувь болон тойргийн хэлбэр*

№	Улсын нэр	Жагсаалтын хэлбэр	Босгын %	Суудал хуваарилах арга	Тойргийн хэлбэр	Суудлын тоо
1	Австрали -дээд танхим	Нээлттэй	нуугдмал	D'Hondt	12 мандаттай 6 тойрог, 2 мандаттай 2 тойрог	76
2	Австри -доод танхим	Хаалттай	4%	D'Hondt Харе	3-12 мандаттай 9 тойрог	183
	-дээд танхим	Хаалттай	нуугдмал	D'Hondt Харе	7-36 мандаттай 9 тойрог	62
3	Албани	Хаалттай	Нам -3% Эвсэл -5%	D'Hondt Сент Лагийн арга	4-32 мандаттай 12 тойрог	140
4	Алжир -доод танхим	Нээлттэй	нуугдмал	Сент Лагийн их үлдэгдлийн	Олон мандат бүхий 48 тойрог	389
5	Ангол	Хаалттай	нуугдмал	D'Hondt	Үндэсний 1 тойрог	220
6	Аргентин -Доод танхим	Нээлттэй	3%	D'Hondt	Олон мандаттай 24 тойрог	257
	-дээд танхим	Нээлттэй	-	Тойрогтоо хамгийн их санал авсан намд 2 суудал, дараагийнхад нь 1 суудал хуваарилдаг	3 мандаттай 24 тойрог	72
7	Бельги -доод танхим	Нээлттэй	Нуугдмал	D'Hondt	Олон мандаттай 11 тойрог	150
	Дээд танхим	Нээлттэй	нуугдмал	D'Hondt	Олон мандаттай 3 тойрог	40
8	Бенин	-	-	-	Олон мандаттай 24 тойрог	83
9	Болгар	Хаалттай	4%	Харе	Холимог: Олон мандаттай 31 тойрог 31 суудал – мажоритар / харьцангуй олонх/ 209 суудал- намын жагсаалтаар санал хураах пропорционал тогтолцоо	240
10	Босни Герцеговин	Нээлттэй	3%	-	-	42
11	Бразил -доод танхим	Нээлттэй	нуугдмал	D'Hondt	8-70 мандаттай 24 тойрог	513

12	Буркина-Фасо	Нээлттэй	нуугдмал	Их үлдэгдлийн	15 мандаттай үндэсний хэмжээний 1 тойрог, 2-10 мандаттай 13 тойрог	111
13	Бурунди-доод танхим	Хаалттай	нуугдмал	D'Hondt	Олон мандаттай 17 тойрог	118/100
14	Гайана	Хаалттай	нуугдмал	Харегийн хамгийн их үлдэгдлийн	10 тойрогт 2: суудал, 40 мандаттай үндэсний 1 тойрог	65
15	Гватемал	Хаалттай	-	D'Hondt	Холимог: 127 суудал- Олон мандаттай 22 тойрог 31 суудал- Үндэсний 1 тойрог	158
16	Гвиней-Бисау	Нээлттэй	нуугдмал	Их үлдэгдлийн	Олон мандаттай 27 тойрог	102
17	Гондурас	Хаалттай	-	Харе	Холимог: 18 тойрог	128
18	Грек	Нээлттэй	3%	Хагенбах Бишхофф	Олон мандаттай 56 тойрог, 12 мандаттай үндэсний 1 тойрог	300
19	Дани	Нээлттэй	нуугдмал	Сент Лагийн	Олон мандаттай 10 тойрог	179
20	Доминикан-доод танхим	Хаалттай	нуугдмал	D'Hondt	Олон мандаттай 29 тойрог, Үндэсний 1 тойрог	183
21	Зүүн Тимор	-	3%	D'Hondt	Үндэсний 1 тойрог	65
22	Израйль	Хаалттай	2%	D'Hondt	120 мандаттай үндэсний 1 тойрог	120
23	Индонез-доод танх.	Нээлттэй	2,5%	Заяцын хүчин зүйл	Олон мандаттай 33 тойрог	560
24	Ирак	Нээлттэй	нуугдмал		7-70 мандаттай 18 тойрог	325/318
25	Ирланд	-	-	-	<u>Санал шилжүүлэх тогтолцоо</u> 3-5 мандаттай 43 тойрог	166
26	Исланд	Хаалттай	5%	D'Hondt	10-11 мандаттай тойргууд	63
27	Испани-доод танхим-дээд танхим	Хаалттай Хаалттай	Нуугдмал Байхгүй	D'Hondt Шууд бус	Олон мандаттай 50 тойрог Олон мандаттай 52 тойрог	350 208
28	Итали-доод танх.-дээд танх.	Хаалттай	2-4%	Олон суудлыг урамшуулах	Олон мандаттай 26 тойрог	630
29	Кабо-Верде	Хаалттай	нуугдмал	D'Hondt	2-15 мандаттай 16 тойрог	72
30	Казахстан-доод танхим	-	7%	Их үлдэгдэл	Пропорционал: 98 суудал- Үндэсний 1 тойрог 9 суудал – Ардын Чуулга	107
31	Камбодж	Хаалттай	нуугдмал	Харе	Олон мандаттай 21 тойрог	123
32	Кипр	Нээлттэй	нуугдмал	Харе	Олон мандаттай 6 тойрог	80
33	Кипр /Хойд/	Нээлттэй	-	-	-	50

34	Колумб -доод танхим -дээд танхим	Хаалттай	Нуугдмал	D'Hondt	Олон мандаттай 33 тойрог 100 мандаттай үндэсний тойрог, 2 мандаттай тусгай тойрог	166
		Хаалттай	нуугдмал	D'Hondt		102
35	Косово	-	5%	-	-	120
36	Коста-Рика	Хаалттай	нуугдмал	Их үлдэгдлийн	4-21 мандаттай 7 тойрог	57
37	Кыргызстан	-	7%	-	Үндэсний 1 тойрог	120
38	Латви	Нээлттэй	5%	Сент лагийн	14-29 мандаттай 5 тойрог	100
39	Лихтенштейн	Нээлттэй	8%	Хамгийн их үлдэгдлийн арга	10,15 мандаттай 2 тойрог	25
40	Люксембург	Нээлттэй	нуугдмал	Хагенбах Бишхофф	7-23 мандаттай 4 тойрог	60
41	Македон	-	-	-	-	120-140
42	Мальта	Нээлттэй	нуугдмал	Үлдэгдлийг дахин хуваарилах	<u>Санал шилжүүлэх</u> <u>тогтолцоо</u> 5 мандаттай 13 тойрог	65
43	Мозамбик	-	5%	D'Hondt	12-50 мандаттай 11 тойрог 1 мандаттай 2 тойрог	250
44	Молдав	Хаалттай	Нам-5% Бие даагч-3%	D'Hondt	Үндэсний 1 тойрог	101
45	Марокко -доод танхим	Хаалттай	6% 3%	-	305 суудал- сонгуулийн тойрог 90 суудал- Үндэсний 1 тойрог	395
46	Намиби	Хаалттай	нуугдмал	Их үлдэгдлийн	Үндэсний 1 тойрог	72
47	Нигер	-	-	-	Холимог: 105 суудал- Олон мандаттай 8 тойрог /намын жагсаалтаар санал хураах пропорционал тогтолцоо/ 8 суудал – 8 тусгай тойрог/ мажоритар:энгийн олонх/	113
48	Нидерланд -доод танхим -дээд танхим	Хаалттай	0,67%	D'Hondt	Олон мандаттай 18 тойрог	150
		Хаалттай			12 мужийн зөвлөл	75
49	Нидерландын Антилья	-	-	-	-	22
50	Никарагуа	Хаалттай	нуугдмал	Их үлдэгдлийн	20 мандаттай Үндэсний 1 тойрог, 2-19 мандаттай 17 тойрог	90
51	Норвеги	Нээлттэй	4%*	Шинэчилсэн Сент Лагийн арга	150 суудал - 3-17 мандаттай 19 тойрог 19 суудал – Үндэсний 1 тойрог	169

52	ОХУ Доод танхим	Нээлттэй	7%	Харе	Үндэсний 1 тойрог	450
53	ӨАБНУ -доод танхим	Хаалттай	нуугдмал	Их үлдэгдлийн	4-43 мандаттай 9 тойрог	400
54	Палестин	-	-	-	-	132
55	Парагвай -доодтанхим	Хаалттай	Нуугдмал	D'Hondt	Олон мандаттай 18 тойрог.	80
	-дээд танхим	Хаалттай	Нуугдмал	D'Hondt	Үндэсний нэг тойрог	45
56	Перу	Хаалттай	нуугдмал	Их үлдэгдлийн	Олон мандаттай 25 тойрог	120
57	Польша -Сейм	Нээлттэй	5%	D'Hondt	7-19 мандаттай 41 тойрог	460
58	Португали	Нээлттэй		D'Hondt	Олон мандаттай 22 тойрог	230
59	Руанда -доод танхим	Хаалттай	5%	Их үлдэгдэл	Үндэсний 1 тойрог	53
60	Сан Марино	Нээлттэй	>3.5%	D'Hondt	Нэг болон олон мандаттай 33 тойрог	60
61	Сан-Томе ба Принсип	Хаалттай	нуугдмал	D'Hondt	Олон мандат 7 тойрог	55
62	Серб	Хаалттай	5%	D'Hondt	Үндэсний 1 тойрог	250
63	Словак	Нээлттэй	5%	Хагенбах Бишхофф	Үндэсний 1 тойрог	150
64	Словени -доод танхим Дээд танхим	Нээлттэй	4%	D'Hondt	11 мандаттай 88 тойрог, италичуудад зориулсан 2 мандаттай 1 тойрог	90
65	Суринам	Хаалттай	нуугдмал	D'Hondt	Олон мандаттай 10 тойрог	51
66	Того	Хаалттай	Байхгүй	-	2-10 мандаттай 30 тойрог	81
67	Тунис	-	-	Их үлдэгдлийн	33 тойрог: 4-10 мандаттай 27 тойрог 18 суудал -6 тойрог /гадаад дахь төлөөлөл/	217
68	Турк	Нээлттэй	10%	D'Hondt	Олон мандаттай 79 тойрог	550
69	Уругвай -доод танхим	Хаалттай	нуугдмал	Их үлдэгдлийн	Олон мандаттай 19 тойрог.	99
	-дээд танхим	Хаалттай			30 мандаттай үндэсний 1 тойрог	31/30
70	Фижи	Нээлттэй	Бие даагч - 5% Нам -5%	-	Үндэсний 1 тойрог	50
71	Финланд	Нээлттэй	нуугдмал	D'Hondt	6-33 мандаттай 14 тойрог	200

72	Хорват	Нээлттэй	5%	D'Hondt	14 мандаттай 10 тойрог, 8 мандаттай үндэсний тойрог, гадаадад оршин суугчдад зориулсан тойрог /мандатын тоо заагаагүй/	153
73	Чех Доод танхим	Нээлттэй	Нам-5% Эвсэл(2 нам)-10% Эвсэл(3 нам)-15% Эвсэл(4 нам)-20%	D'Hondt	Олон мандаттай 14 тойрог	200
74	Чили -дээд танхим Доод танхим	Хаалттай	-	Намын олонхийн систем	13 олон мандаттай тойрог, 60 олон мандаттай тойрог	38 120
75	Чрна Гора	Хаалттай	3%	D'Hondt	Үндэсний 1 тойрог	81
76	Швед -Риксдаг	Нээлттэй	4% -үндэсний хэмжээнд, 12%тойрог	Сент Лаг	2-34 мандаттай 29 тойрог, 39 мандаттай үндэсний 1 тойрог	349
77	Швейцар -доод танхим	Нээлттэй	нуугдмал	Хагенбах Бишхофф	Олон тандаттай 26 тойрог	200
78	Шри Ланк	Хаалттай	1/8 тойрогтоо	-	4-20 мандаттай 22 тойрог, 29 мандаттай үндэсний 1 тойрог	225
79	Эквадор	-	-	-	Холимог: 116 суудал- мажоритар /харьцангуй олонх/ 15 суудал- олон мандаттай 3 тойрогос пропорционал тогтолцоо + 8 суудал- олон мандаттай тойрог / гадаад дахь иргэдийн төлөөлөл/	137
80	Экваторын Гвиней	Хаалттай	нуугдмал	D'Hondt	Мужийн тоогоор олон мандаттай тойрог	100
81	Эль Сальвадор	Хаалттай	-	-	64 суудал- 3-16 мандаттай 14 тойрог 20 суудал- Үндэсний 1 тойрог	84
82	Эстони	Нээлттэй	5%	D'Hondt	6-13 мандаттай 13 тойрог	101

* * *

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛ

- Сонгуулийн эрх зүйн тогтолцооны онол, арга зүйн үндэс, түүнийг сонгох зарчим СТ/10-217 Ц.Товуусүрэн
- Table of Electoral Systems Worldwide, International Institute for Democracy and Electoral Assistance
- <http://www.idea.int/esd/world.cfm>
- Electoral system, PARLINE database, <http://www.ipu.org/parline-e/Modlist.asp>
- Electoral system of national legislature, The Electoral knowledge network, <http://aceproject.org/epic-en/CDTable?view=country&question=ES005>